

Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/aruiibfdergisi>

Erken Cumhuriyet döneminde umumî mağazacılık*

Bonded warehouses during the Early Republican period

Arzu Varlı Bınagul^{a**}

^a Dr. Öğretim Üyesi, Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İstanbul, Türkiye, arzu.varli@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6586-7527

MAKALE BİLGİSİ

Makale geçmişi:

Başvuru: 5 Nisan 2022

Kabul: 20 Nisan 2022

Anahtar kelimeler:

Umumî Mağazalar,
Makbuz Senedi,
Varant (Rehin Senedi),
Antrepo,
İstanbul Ticaret Odası

Makale türü:

Derleme makale

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 5 April 2022

Accepted: 20 April 2022

Keywords:

Bonded Warehouses,
Receipts, Warrants,
Warehouse,
Istanbul Chamber of Commerce

Article type:

Review article

ÖZET

Umumî mağazalar, ticareti geliştirmek ve ticari işlemlerde üreticiye ve tüccara destek olmak amacıyla kurulmuştur. Umumî mağazacılıkla ilgili Dünya'da olduğu gibi Türkiye'de de çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Cumhuriyet dönemi öncesinden başlayan umumî mağazacılık ile ilgili tartışmalar Cumhuriyet dönemi boyunca da devam etmiştir. Umumî mağazacılığın Türkiye'de tesisi ve gelişmesi için ilk adımlar 1926 yılında Türk Ticaret Kanunu'nda yapılan düzenlemelerle başlamıştır. Ancak yapılan düzenlemelere ve umumî mağazaların açılmasına rağmen Türkiye'de umumî mağazacılık tam anlamıyla uygulanamamış ve kurumsallaşamamıştır. Bu çalışmada, 1923-1950 yılları arasında umumî mağazacılıkla ilgili Türkiye'de yaşanan gelişmeler ve konuyla ilgili yapılan tartışmalar ele alınmaktadır.

ABSTRACT

Bonded warehouses were established to develop trade and support manufacturers and merchants in commercial transactions. Just like other parts of the world, Turkey also enacted various regulations regarding bonded warehouses. Prior debates in Turkey about this practice continued well into the early Republican period. With the regulations stipulated by the Turkish Commercial Code of 1926, the country took the first steps for the establishment and development of public warehouses. However, despite the arrangements made and the opening of several public warehouses, this practice could not properly be implemented and thus failed to gain an institutional foothold in Turkey. This study discusses the development of bonded warehouses in Turkey and debates on the practice between the years 1923-1950.

* Bu çalışmanın bir kısmı daha önce sempozyum kitabında tam metin bildiri olarak yayımlanmıştır. (bkz. Arzu Varlı, "Cumhuriyet Dönemi Lojistik: Umumi Mağazacılık", Marmara Üniversitesi VIII. Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu, 27-28 Mayıs 2016, İstanbul: İstanbul Yayınları, 2106, ss.273-281)

** Sorumlu yazar / Corresponding author

E-posta / E-mail: arzvarli@gmail.com

Atıf / Citation: Bınagul, A. V. (2022). Erken Cumhuriyet döneminde umumî mağazacılık. *Ardahan Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(1), 81-88.

1. Umumî Mağazalar

İç ve dış ticareti arttırmak tüm ülkeler için en önemli ekonomik amaçların başında gelmektedir. Dünya ya da yerel pazarlar içerisinde paya sahip olmak ve bu payı arttırmak her ekonomik program içinde vazgeçilmez bir hedef olarak yer almaktadır. Ticareti arttırmanın yolu üretimi arttırmaya bağlı olduğu kadar pazarlama faaliyetleri ve lojistik yönetimi ile doğrudan ilgilidir. Pazarlama ve lojistik yönetimi mal/hizmetlerin mülkiyetinin değişmesini kapsadığı gibi, aynı zamanda malın depolanması, taşınması, etiketlenmesi, ambalajlanması, sevki ve korunması gibi aşamaları da içermektedir. Ticaretin gelişmesini üretim aşamasından alıcıya satılmasına kadar olan stratejik öneme sahip bu aşamalar sağlamaktadır.

Depolama, malın korunması anlamına gelmektedir. Malın korunması ise, malların temizlenmesi, tasnif edilmesi, etiketlenmesi ve ambalajlanması gibi fiziki olarak kolaylıklar sağlamanın yanında; piyasadaki arz miktarının düzenlenmesi ve talebin yönetilmesi anlamına gelmektedir. Tüm bu süreç en sonunda fiyat mekanizmasının işleyişini etkileyebilmektedir. Yine üretimin bol olduğu zamanlarda özellikle yiyecek maddelerinin (hububat) depolanması kıtlık riskine karşı bir önlem olarak görülmektedir.

Bunun gibi fonksiyonlarının yanında depolama/depolar aynı zamanda finans-kredi sağlama fonksiyonuna da sahiptir. Varant (rehin senedi) ve makbuz senedi gibi araçlarla malın satışı ve tüccarın kredi elde etme olanaklarının çeşitlendirilmesini sağlamak gibi önemli roller de üstlenebilmektedir. Tüccara finans-kredi olanağı sağlayan ilk depolar/antrepolar umumî mağazalardır.

Umumî mağazalar Makbuz Senedi ve Varant (rehin senedi) verme karşılığında her türlü emtiayı depolama ve satışını yapmaktadır. Makbuz senedi mağazaya bırakılan malın mülkiyetini gösteren makbuzlardır. Varant ise, gümrük resmi ödenmemiş emtialar için umumî mağazaların verdiği rehin senedir.

Makbuz senedinin ciro edilme olanağını vardır. Bu da emtia üzerindeki mülkiyetin devredilmesini sağlamaktadır. Varantın ciro edilmesi ise malın rehin alınmasını düzenlemektedir. Ciro etme işlemi umumî mağazalar tarafından noter tesciline ihtiyaç duyulmadan yapılabilmekte ve bu işlemler için olası bürokratik yoğunluklar da azaltılmaktadır.

Makbuz senedi ve varant birlikte ciro edilerek aynı kişiye birlikte devredilebileceği gibi ayrı ayrı ciro edilerek başka başka de kişilere devrolunabilmektedir. Umumî mağaza tarafından verilen makbuz senedi ve varantın ayrı ya da birlikte ciro edilmesi halinde şu durumlar ortaya çıkmaktadır (İstanbul Ticaret Odası, 1966):

- Makbuz senedi varantla birlikte ciro edilirse, umumî mağazaya bırakılan emtianın mülkiyeti intikal eder.
- Yalnız makbuz senedi ciro edildiğinde varant sahibinin hakkı saklı kalma şartı ile umumî mağazadaki emtianın mülkiyeti el değiştirmiş olur.
- Yalnız varant ciro edildiğinde emtia üzerinde rehin hakkı doğar. Rehin hakkı varant hangi borç için ciro edilirse o borç için doğar ve borç ödenmediğinde emtia satılarak borç kapatılır.

Umumî mağazalar tarafından verilen bu senetler, emtia üzerindeki mülkiyetin temsil edilebilmesi, devir ve temlik işlemlerindeki zorlukları ve artan maliyetleri ortadan kaldırmakta gerek tarımsal gerek hayvani ürünlerin gerek ticari emtianın hiçbir masraf oluşmasına gerek kalmadan ciro yoluyla elden ele geçmesini ve/veya rehin alınmasını, bankalardan kredi alınmasına imkân sağlamaktadır. Bu çift senet uygulamasıyla ürünler hem depolanabilmekte hem de ürünlerin başkasına satış yetkisi korunabilmektedir. Bu durum ticaretin gelişmesine önemli katkı olarak

değerlendirilebilir.

Bir antreponun ya da deponun umumî mağaza olarak tanımlanabilmesi için mağazanın bırakılan emtia karşılığında emtia senedi verme amacıyla açılmış olması gerekmektedir. Umumî mağazaların asıl görevi kendisine bırakılan malları temsil eden makbuz ve varant senetlerini vermektir.

Deniz aşırı ticaretin başladığı tarihsel süreç içinde depo/antrepo gibi yapılara ilk olarak liman kentlerinde rastlanılmaktadır. Venedik, Cenova, Piza, Amalfi gibi birçok liman kentlerinde doğudan ithal edilen malların korunması için ardiyeler açılmış, özellikle Venedik ve Cenova'da aynı zamanda bu ardiyeler antrepolar gibi mallarını buraya bırakan kişilere ilgili vesika verilmeye başlanmıştır (Arseven, 1945). O dönem verilerin bu vesikaların emtia senetleri olup olmadığı bilinmemektedir. Ancak özellikle deniz aşırı ticaretin yapılmasıyla ticaretin canlanması başlangıçta malların korunması için ardiyelerin/depoların açılmasına yol açmış, ticaretin gelişmesiyle artan rekabet bu ardiye/depo gibi yerlere farklı fonksiyonlar yüklemiş ve umumî mağazalara benzer ilk uygulamalar ortaya çıkmıştır.

Umumî mağazalar ilk olarak onsekizinci yüzyılda Londra Limanı'nda yapılan ham madde ve tüketim malları ticaretini geliştirmek için açılmıştır. İngiliz piyasaları ve özellikle Londra Limanı Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu hammadde ve diğer ürünlere yönelik satın alma taleplerini karşılayan bir merkez konumdadır. Limanda ürün çeşitliliğinin ve satış işlemlerinin giderek artması; malların sınıflandırılması, işlenmesi, depolanması ve stok yönetimi gibi işlemlere ait maliyetlerinin yükselmesine neden olmuştur. Liman antrepolarında işlenen ve istiflenerek belirlenmiş zamanlarda yapılan müzayedeli satışların açılmasını bekleyen yün, yapağı, pamuk, deri, kendir, kenevir gibi ham maddelerle kahve, çay, kakao, tütün, hububat, baharat gibi ticari eşya stoklarının sürekli çoğalması tüccarın kredi ihtiyaçlarının da o o oranda artmasına neden olmuştur (İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi, 1954)

İngiltere Ticaret Kanunu'na göre, onsekizinci yüzyılda antrepoları bırakılan mallara karşılık olarak adi emtia makbuzları kesilmekteydi. Ancak bu makbuzlar ile yapılan rehin işlemlerinin tamamlanması uzun, bürokratik işlemlere dayanıyordu. Dolayısıyla bu bürokrasi hem yük oluşturmakta hem de maliyetlerin artmasına neden olmaktaydı. Tüm bu işlemler için gereken sürecin uzun olması piyasayı da olumsuz etkiliyordu. Bu sorunu çözebilmek için İngiliz Ticaret Kanunu'nda değişiklikler yapılmış, Recepisse-Warrant adı verilen emre yazılı senetler vermeye yetkili kuruluşlar açılmaya başlanmıştır. Açılan bu kuruluşlar malların ciro yoluyla satılması ve depolanmasına yetkili kılınmıştır. Bu yeni sistem ile Umumî Mağazacılık ortaya çıkmış, senetlerin kullanılmasıyla ticarete büyük yararlar sağlamıştır (Bilge, 1954)

İngiltere'de başlayan bu yeni uygulama daha sonra kıta Avrupa'sına yayılmış; ondokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren diğer Avrupa ülkeleri de İngiltere'yi takip etmişler ve ticaret kanunlarında yeni düzenlemeler yapmışlardır.

Umumî mağazacılık sistemiyle tüccarın finanse edilmesinin İngiltere ticaretinde yarattığı olumlu etkiler Fransızların da bu konuda düzenleme yapmasını sağlamıştır. Fransa ticaret alanında yer alan yoğun bürokratik kuralları değiştirmek için 28 Mayıs 1858 tarihinde Umumî mağazalara konan eşyanın tedavülüne ve toptan satışına ilişkin kanunlar çıkarmıştır. Ticaret kanununda yapılan bu düzenleme ile amaç, tüccarın sahip olduğu emtiaya kolaylıkla nakde çevrilebilme özelliği kazandırmaktır (Bilge, 1954). İngilizler umumî mağazaya "docks", Fransızlar ise "magasins généraux" ismini vermişlerdir (Günter, 1937).

Umumî mağazacılık uygulamaları önce İngiltere'de sonra Fransa ve Hollanda'da başlamıştır. Ancak bu ülkeler ilk uygulamaların başladığı yerler olsalar da umumî mağazaların daha geç açıldığı Amerika Birleşik Devletleri, umumî mağazacılık konusunda dünyanın önde gelen

ülkelerinden biri olmuştur (Arseven, 1945).

Umumî mağazacılık sisteminin fazla ilgi çekmesinin ve uygulamaya konmasının çeşitli nedenleri vardır. Bunlar (Oluç, 1970):

- Depolama giderlerinin daha az olması.
- Kullananın istif alanı bakımından umumî mağazalar esneklikler sağlar. Umumî mağazada depo edilecek emtia azaldığında daha az yer kullanılacağı için daha az ücret ödenmektedir. Emtia çok arttığında ise bunların konulabileceği yer umumî mağazalarda her zaman bulunabilmektedir. Oysa kişinin özel deposunun değişmez giderleri emtia azalsa da aynı oranda kalacağı gibi emtia arttığında da yer problemi ortaya çıkmaktadır.
- Umumî mağazalarda saklama ücretleri birim başına hesaplandığından maliyet muhasebesi açısından hesaplamak kolaylaşmaktadır.
- Umumî mağazalarda saklama işleri uzman kişilerce yapılmaktadır.
- Umumî mağazacılığın yaygınlaştığı ülkelerde, her şehirde umumî mağazalar olduğundan bu şehirlerde şubeler açamayan toptancı ya da üreticiler umumî mağazaların sağladığı kolaylıklardan faydalanarak geniş bir pazar alanına yayılma imkânı bulabilmektedirler.
- Umumî mağazalar değerli evrak olan makbuz senedi ve varant verme yetkisine sahiptirler. Bu senetlerle umumî mağazaya bırakılan emtia hem yer değiştirmeden kolaylıkla rehin edilebilmekte kredi sağlanabilmekte; hem de senetlerin ciro edilmesiyle emtianın sahipliği değiştirilebilmektedir.
- Umumî mağazalarda daha modern istifleme araçları bulunması istifleme giderlerini azaltmaktadır.
- Umumî mağazalar daha çok ya rıhtımlarda ya da demiryolu istasyonlarına yakın yerlerde yapılmış olup yükleme ve boşaltma işlerinin maliyetlerinin düşmesini sağlamaktadır.
- Umumî mağazalara bırakılan emtianın sigorta primleri de çok düşük olmaktadır (Arseven, 1945).
- Umumî mağazalar siparişlerin yerine getirilmesi, siparişlerin alınması gibi satıcı mümessili gibi çalışmakta, hatta mağazanın bir kısmının bu mümessil fonksiyonunu yerine getirilmesi için ayrılmaktadır (İstanbul Ticaret Odası, 1966).

Tüm bu faydalarının yanında umumî mağazacılığının en önemli riski emtia senedi verme hakkının suiistimal edilmesidir. Bazı ülkelerde hiç bırakılmayan mallar için umumî mağaza tarafından senetler düzenlenmiş; senetler ile kredi işlemleri gerçekleştirilmiş ve piyasada spekülasyon yapılarak emtia fiyatlarında sarsıntılar meydana gelmiştir (Arseven, 1945, s.586). Yine malların cinsleri, miktarları, değerleri hakkında yanlış bilgi içeren senetler düzenlenebilmiştir. Bu gibi risklere sahip olmalarından dolayı Fransa, İtalya, İsveç, Almanya’da umumî mağazaların açılması devletin iznine bağlıyken; Portekiz, Macaristan, İngiltere, Birleşik Amerika ve Belçika’da az veya çok serbestiyet vardır (Arseven, 1945).

İthalat-ihracat işlerine ilişkin gümrük işlemlerinin masrafları ve bu işlemlerin formalitelerinin fazla olması ticareti olumsuz etkileyebilmektedir. Tüccar için sahip olduğu emtiayı toplamak, ambalajlamak, montajını yapmak, sevk etmek gibi ihtiyaç duyduğu işleri düşük maliyetle ve zaman kaybı olmadan gerçekleştirme ihtiyacı depo/antrepo gibi çözümleri ortaya çıkarmıştır. Ancak bu işlemlerin dışında ticaretin gelişmesi için tüccarın ihtiyaç duyduğu kredinin temin edilmesi de önemlidir.

Umumî mağazalar ticaret alanında rekabet avantajı elde etmek ve ticareti geliştirmek tesis edilen kuruluşlardır. Depoculuk hizmeti dışında kredi temini fonksiyonuna da sahiptirler. Bazı umumî mağazalara serbest liman işletilmesi imtiyazı da verildiği görülmektedir. Depo ve antrepo hizmeti ile kıyaslandığında umumî mağazaların daha önemli görevleri yerine getirme yetkisine sahip olmaları devletlerin umumî mağazaların

kuruluş ve işleyişlerine dair daha sıkı düzenlemeler yapmalarını gerekli kılmaktadır.

2. Osmanlı Dönemi Umumî Mağazacılık

Türkiye’de umumî mağazacılık cumhuriyet dönemi ile ilgili bir gelişme olarak değerlendirilse de cumhuriyet dönemi öncesinde de limanların düzenlenmesi, ticareti geliştirmek, serbest bölge oluşturulması gibi tartışmalarda umumî mağazalar da gündeme gelmiştir. 1883 yılında yayımlanan La Turqua adlı dergide Dimitros Jorciadis adlı tüccar gümrük sisteminde yapılmasını gerekli gördüğü değişikliklerle ilgili olarak; ithalatın daha büyük ölçekli yapılması olanağının elde edilebilmesi, maliyetlerin düşmesi ve ihraç mallarının uluslararası piyasalardaki rekabeti için gümrüklerde antrepo ve “umumî mağazalar”¹in kurulmasını önermiştir (Tekeli ve İlkin, 1987).

[¹ Umumî mağaza ismi, Fransızca “magasins généraux”dan doğrudan çevrilerek Türkçeye geçmiştir.]

Osmanlı Devleti’nde özellikle kıyı şehirlerinde liman, antrepo ve depo gibi yerlerin yapılması önemli bir sorun olmuştur. Özellikle İstanbul’un deniz trafiğinin yoğun olması ve Haliç’in bu yoğunluk karşısında yetersiz kalması İstanbul liman ihtiyacını ön plana çıkarmıştır. İstanbul limanının modernizasyonuna dair ilk girişim 1879 tarihli padişah fermanına istinaden, Osmanlı Fenerler İdaresi imtiyaz sahibi Fransız asıllı Osmanlı vatandaşı Marius Michel’e (Mişel Paşa) rıhtım inşa ve işletim imtiyazı yetmiş yıllığına verilmiştir. Eminönü tarafında Sirkeci ile Unkapanı, Galata yönünde Azapkapı ile Tophane arasında boydan boya uzanan rıhtımların inşa edilmesi projesi gerçekleştirilmemiştir (Örenç, 2016).

Daha sonra “Dersaadet Rıhtım, Dok ve Antrepolar Şirketi”², Credit Lyonnais Bankası’ndan sağladığı mali destekle 23 milyon frank sermaye ile kurulmuş (Öndeş, 2013) ve 17 Kasım 1890 tarihinde yapılan anlaşmayla şirkete limanın inşa, idare ve işletim imtiyazı verilmiştir. Şirketin ismi daha sonra “İstanbul Rıhtım, Dok, Antrepo Türk Anonim Şirketi” olmuş; başında da Mişel Paşa bulunmuştur.

[² Cumhuriyetin ilanından sonra 26 Temmuz 1925 yılında şirketin ismi “İstanbul Liman İhisarı Türk Anonim Şirketi” olarak değiştirilmiş; 1934 yılında ise şirketi devlet satın almıştır.]

Kurulan şirketin iç işleyişi, idari ve finansal yapısı ve amacını anlatan nizamname hazırlanmıştır. Hazırlanan bu nizamnamede şirketin kuruluş amacı; Haliç’in her iki yakasında rıhtım, liman etrafında dok, antrepo ve mağaza yapma, şirkete terk edilen, şirket tarafından satın alınan veya denizin doldurulmasıyla elde edilen arazinin kira, satış veya mübadelesi veya arazi üzerinde bina yapılması, gerektiğinde rıhtım yollarında tramvay işletmesi, iki sahil arasında vapur işletilmesi, gayrimenkul, emlak, banka, ticaret ve sanayi gibi şirketin amacına uygun bütün işlemleri yürütmek olarak belirtilmiştir (Örenç, 2016).

Yine özellikle antrepo, depo ve umumî mağazacılık konusu ile ilgili olarak çeşitli imtiyaz talepleri olmaya devam etmiştir. Antrepo, depo, umumî mağaza inşasına ve işletilmesine yönelik taleplerin olması tüccarlar için bu konunun önemini göstermektedir. Dersaadet Rıhtım, Dok ve Antrepolar Şirket’ine verilen bu imtiyaz anlaşmasının öncesinde 1889 yılında İsmail Hakkı Efendi’ye İstanbul ve çevresinde antrepo ve umumî mağazalar inşa etmek ve varant senedi çıkarma için imtiyaz verilmiştir (BOA, MV. 47-71-1).

Antrepo, depo ve umumî mağaza açma talepleri ve tartışmaları sadece İstanbul ile sınırlı değildir. İzmir rıhtımı içinde umumî mağaza açılması tartışmaları yapılmış, imtiyaz talebinde bulunulmuştur. İzmir limanı

işletilmesi ile ilgili anlaşmalarda mağazalara eşya veya emtia koyanlara varant verme imtiyazını da almış; umumî mağaza işletme yetkisi de verilecek imtiyazlar arasında yer almıştır (Kütükoğlu, 1979). Ancak Osmanlı Devleti'nin ticaret kanununda emtia ve zahireler üzerindeki mülkiyetin makbuz ve rehin senedi yoluyla temsil edilmesi hakkında hiçbir hüküm yoktur (İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi, 1954).

3. Cumhuriyet Döneminde Umumî Mağazacılık

İlk kez 865 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nda 26.06.1926 tarihinde umumî mağazacılıkla düzenleme yapılmış; “*umumî mağaza, varant ve Resepise hakkında hükümler konulmuştur. Kanununun 797. Maddesinde umumî mağazalar “Makbuz senedi-Varant (rehin senedi) itası mukabilinde her cins emtea ve zahairi vedia suretile kabul etmek ve mudilere de bu senedat ile emtea ve zehairi meduayı furuht veya terhin edebilmek maksadiyle tesis olunan mağazalar”* olarak tarif edilmiştir.

Borçlar Kanunu'nun 473. maddesinde ise umumî mağaza terimi yerine ardiye terimi kullanılmaktadır. Türkçeye umumî mağaza olarak geçen kavram hem dil hem de kullanım bakımından uygun olmadığından, Borçlar Kanunundaki “ardiye” terimi daha isabetli ve kullanışlı olmuştur Arseven, 1945). Kanunda, muhafaza etmek üzere ticari emtia alan yerlere, bu emtia karşılığında senet çıkarılsın ya da çıkarılmasın ardiye denmektedir. Ticaret Kanununda ise ardiyelerin emtia karşılığında senet çıkaran türlerine umumî mağaza demektedir. Umumî mağazaların ardiyelerden en önemli farkı mağazaya bırakılan her türlü emtia karşılığında senetler düzenlemesidir. Mal sahipleri kendilerine verilen bu senetler imkânıyla hem kredi bulabilmekte hem de mallarını satabilmekte; ardiyeler ise senet verme yetkisine sahip olmak şartıyla senet düzenleyebilmektedirler.

Umumî mağazacılığın cumhuriyet döneminde sık sık gündeme geldiği bir yer de İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'dır. Bunda 2.4.1926 tarihli 655 sayılı Ticaret ve Sanayi Odaları Nizamnamesinin 12. maddesinin umumî mağaza, antrepo ve müzayede salonları tesis ve işletilmesi yetkisini Ticaret ve Sanayi Odalarına vermesi etkili olmuştur. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası umumî mağazacılık sisteminin ticaret üzerindeki etkisine ilişkin olarak raporlar hazırlamış ve hükümete bu yetkisini kullanabilmek için başvurularında bulunmuştur.

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası tarafından ticaret kanunu ile kıyaslandığında umumî mağazacılığa ilişkin daha detaylı 38 maddeden oluşan “*İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası tarafından tesis olunan antrepo ve Umumî mağazaların teşkilât ve muamelâtına dair ahkâmı esasıye*” (İstanbul Ticaret Odası, 1934) hazırlanmış ve daha sonra ticaret vekâletine gönderilmiştir (İstanbul Ticaret Odası, 1934). Türk Ticaret Kanunu'nda o yıllarda umumî mağazalarla ilgili olarak bu kadar detaylı bir düzenleme yapılmamıştır.

Oda bu çalışmasını yapmadan önce, 1924 yılında umumî mağazacılık faaliyetleri ile ilgili olarak bir çalıştay yapmış ve çalıştay sonucunu liman ve antrepolarla ilgili özel bir rapor olarak derlemiştir. Raporunda;

- Tüccarın ihtiyacını karşılayacak büyüklükte ve yeterlikte bir antrepunun İstanbul'da inşa edilmemiş olduğu ve özel antrepolarla ilgili sıkıntılardan devam ettiğinden,
- Antrepo yönetimi açısından ambar ve antrepoların boşken dışarıda başka antrepoların açılmasına izin verildiğinden,
- Kontrollerin sadece devlete ait antrepolarla daha sıkı bir şekilde yapıldığı ancak diğer antrepolarla kontrollerin sıkı yapılmadığı, Rıhtım şirketi ile yapılan anlaşmada Rıhtım şirketinin umumî mağazacılık yapma görevini kabul ettiği halde bu işin şirket tarafından yerine getirilmediğinden,

- Umumî mağazacılığın yapılamamasının tüccarları zor durumda bıraktığı, tüccarların getirdikleri eşyaların gümrük resmini bir defada ödemeye, eşyaları kendilerinin kiraladığı mağazalarda saklamaya mecbur kaldığı, talebin yoğun olduğu zamanlarda depoların yetersizliğinden dolayı gerekli miktarda eşya getiremediklerinden bahsedilmektedir (İstanbul Ticaret Odası, 2006).

Raporunda ayrıca tüccarların rehin senedi alabilmek için bankaların depolarını kullanmak zorunda kaldıklarından bahsedilmektedir. Bankalar kendi depolarını kullanan tüccarlara rehin senedi vererek kredi imkânı sağladıklarından dolayı tüccarlar daha maliyetli olmasına rağmen banka depolarını kullanmak durumdadırlar.

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası özelde umumî mağazacılık genel de ise liman işleri, gümrük, depo ve antrepoculukla ilgili olarak çalışmalarına devam etmiş ve 14 Haziran 1926 yılında tekrar yeni bir rapor hazırlamıştır. Rıhtım şirketi ve özel girişimler tarafından sağlanan depoculuk/antrepo hizmetinin yetersizliğinin vurgulandığı raporda şu konular öne çıkmaktadır (İstanbul Ticaret Odası, 1934):

- Antrepo ihtiyacının giderilmemesinden dolayı piyasalarda buhran yaşandığı,
- Antrepoculuk hizmetlerinin zayıf ve maliyetli olduğu,
- Antrepolarındaki uygulamaların düzensizliğe yol açtığı ve tüccarın kimi zamanlarda antrepoları bıraktığı malını bulmakta zorluk çektiği,
- Antrepoculuk açısından istiflemenin önemli bir iş olduğu ancak antrepolarla istiflemenin yapılmadığı konusunda tüccarların şikâyetlerinin olduğu,
- Özel depolar tarafından gümrüksüz malların kabul edilmemesinden dolayı bu depoların sağladığı hizmetin antrepoculuk değil ardiye hizmeti olduğu verilen hizmetin antrepoculuk değil ardiye hizmeti olduğu.

Rapor ayrıca Londra limanı örneğini anlatarak özellikle umumî mağazacılık sisteminin nasıl çalıştığını, mağazanın tüccara sağladığı kefalet ve varant senetleri ile ticaret ve liman işlerinin ve hizmetlerin nasıl yerine getirildiğini de içermektedir (İstanbul Ticaret Odası, 1934).

27 Eylül 1926 tarihinde Oda bir rapor daha hazırlamış ve İktisat Vekâlet'ine göndermiştir. Raporunda, tüccarların mevcut antrepolarla verilen hizmet kalitesinin düşük olmasından dolayı olumsuz etkilendiği, tüccarın izni alınmadan eşyasının başka yerlere götürüldüğü ve bu durumların İstanbul'un ticaretini ve iktisadi hayatını olumsuz etkilediği belirtmiş ve İktisat Vekâlet'inin antrepo sorunu ile ilgili çalışmalarını hızlandırmasını talep etmiştir (İstanbul Ticaret Odası, 1934).

Tüm raporlar ve girişimler sonrasında 1928 yılında Tophane'de ilk umumî mağaza İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası tarafından açılmıştır. Mağaza dışında Oda, eski Tophane Fabrika binaları antrepo haline getirmiştir. Daha sonra Tophane bölgesinin 10 yıllığına Ford şirketine kiralanmasıyla İstanbul Ticaret Odası antrepoları ve mağazayı tahliye edip teslim etmiştir (Engin, Kuzucu ve Demir, 2020). Ambar ve antrepoların kapanmasıyla antrepo buhranı baş göstermeye başlamış (Öndeş, 2013); antrepoculuk ve umumî mağazacılık konusu Oda'nın gündeminde kalmaya devam etmiştir.

1931 yılında yapılan Oda kongresinde tüccarın kredi sorunu öne çıkmıştır. Tüccar kredisizlikten dolayı yaşadıkları zorluklar, kredi bulmanın kendi çabasıyla ancak mümkün olduğu ve bu durumda da tüccar çok çeşitli zorluklar yaşadıkları belirtmiştir. Yine kongrede kredi sorununun dışında tüccar mallarını depolayacakları uygun yerlerin olmadığı konusu dile getirilmiştir. Hatta bu durumun ihracat yaparken ucuz fiyata razı olunmasına neden olduğu Berlin Ticaret Temsilcisi tarafından şu sözlerle anlatılmıştır (1931 Oda Kongresi Kararları, 1931):

“İspanya'nın bu seneki fındık rekoltesi geçen senekinin dörtte biri kadardır. İspanya üreticileri fındıklarını 15 şilinden aşağıya satmak istemiyorlar. Mali vaziyetleri müsait olduğundan fındıkların yükselmesine, Türkiye fındıklarının tamamen elden çıkarılmasına intizar eylemektedirler. İspanya fındıkları, eylevm Türkiye ve İspanya'da şevke amade bulunan fındıkların yeni mahsulün idrakine kadar çukulata fabrikalarının bile ihtiyaçlarına tekabül edemeyeceğinden şubat zarfında fiatların behemehâl artacağını muhakkak görüyorlar. Tacirlerimiz mallarını, her ne pahasına olursa olsun, acilen satmak mecburiyetinden kurtulmalıdır. Şayet tacirlerimiz ellerindeki mallarını altı, yedi hafta tutabilirlerse bugün alacakları fiatlardan mutlaka 50-60 şilin daha fazlasına fiat bulabileceklerine şüphe yoktur.”

Umumî mağazacılığın Türkiye’de olmamasının olumsuz etkileri dönemin gazete haberlerine de konu olmuştur.

“....

Medenî memleketlerde ticaretin eli ayağı mesabesinde olan umumî mağazaların memleketimizdeki noksanlığı, her zaman ve öök acı bir şekilde tesirini göstermiştir. Müstahsil sıkışmış ihraç piyasasına getirdiği malını yok pahasına satmak mecburiyetinde kalmıştır. İhracat taciri dara düşmüş, malını ya yüksek faizle bankaların ardiyelerine yatırmış, yahud ihraç edip hem harici piyasadaki ihraç mallarımızın vaziyetini, aynı zamanda da kendi vaziyetini de berbad etmiştir. İthalât taciri para bulamamış, malını pazara çıkarıp iflâsa sürüklenmiştir.” (Cumhuriyet Gazetesi, 27 Mayıs 1939)

Oda Türk satıcılarının güçlendirilmesi için diğer tüm raporlarında altını çizdiği kredi sorununun çözülmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Banka sermayelerinin piyasa ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde güçlendirilmesi Milli bankalara tasarrufun teşvikiyle ve diğer yollarla tevdiatın arttırılmasının önemi belirtilmiş ve kredi sorununu çözme yolunda diğer bir aracın da umumî mağaza açma olduğu da eklenmiştir.

1935 yılında Türkiye Tecim ve Endüstri Odaları'nın düzenlediği dördüncü genel kurulda da umumî mağazalarla ilgili değerlendirmeler ve görüşmeler yapılmıştır. Kurulayın en önemli konularından birinin umumî mağazalar olduğu basına yansımıştır (Kurun, 1935) Toplantıda Hakkı Nezihî umumî mağazalar hakkında hazırlanmış olan raporda öne çıkan istek aktarmıştır.

“1) İthalat ve ihracat ticaretlerinin, yerli mallar ve ürünleri içsel tüketime sunanların uzun ve kısa bir zaman mallarını en güvenilir şartlarda en az masrafla saklayabilmeleri, bu saklama ile birlikte gerektiği vakit malların istiflenmesi, tartılması, markalanmaları, sınıflara ayrılması, numune alınması gibi işleri daha uygun ve daha teknik şartlarda yapabilmeleri, malların genel mağazalarda [umumî mağazalarda] rehin bırakılmasına karşılık alınacak belgelerle malların satılmasının ve tutulmasının yapılması iş ve eylemlerin yapıldı genel mağazaların [umumî mağazaların]: yurdun ekonomik yükselmesinde üzerinde durulmaya değer roller yapacağına....

2) ..., banka depolarına malların bırakılması ile elde edilen avansların rehin için konulan kurullardan doğan formaliteler yüzünden zorluğu, yine formaliteden ötürü harçların yüksek olduğu...” (Türkiye Tecim ve Endüstri Odaları Dördüncü Kurultayına Ait Kongre Zabıtları, 1935)

Yine bu kurulda da umumî mağazaların nerelerde açılması ile ilgili tartışmalar da yapılmıştır. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası başlangıç olarak mağazaların ana piyasalarda ve toptan ticaret piyasalarında (ihracat ve ithalat için ürünlerin giriş yaptığı piyasalar) açılmasının doğru olduğunu ve bu tür piyasalarda varant işleminin de yapılmasının daha kolay olacağını

tavsiye etmiştir (Türkiye Tecim ve Endüstri Odaları Dördüncü Kurultayına Ait Kongre Zabıtları, 1935).

Yine kurulda da umumî mağazaların kimler tarafından nasıl yöneticiliği konusu tartışılmış; Oda umumî mağazacılığın idari yapısının nasıl oluşturulması konusunda öneriler sıralamıştır. Oda, umumî mağazaların kuruluş aşamasında ve mağazaların yönetilmesi konusunda önceliğin mutlaka ticaret odalarına verilmesi gerektiğini vurgulanmış ancak bütünüyle devletten bağımsız bir umumî mağazacılık sisteminin tesis edilmemesi gerektiğinin altını da çizmiştir. Umumî mağaza açma ve işletme konusunda temel prensiplerin ticaret ve endüstri odalarının belirlediği ve aşağıdaki kurum ve kuruluşların da kapital koyma şartıyla şu ortak olabileceği Oda tarafından tavsiye edilmiştir (Türkiye Tecim ve Endüstri Odaları Dördüncü Kurultayına Ait Kongre Zabıtları, 1935):

- Ticaret ve endüstri odaları
- Bankalar
- Liman yönetimleri
- Devlet Demir Yolları yönetimi
- Şehir yönetimi
- Bu iş için kurulacak anonim ve limited şirketler

Oda, umumî mağazacılığın Türkiye’de tesisi için bakanlıkla görüşmelere devam etmiştir. Oda tarafından tüm detaylarıyla umumî mağazacılığın kurulması ve işletimi için bir yol haritası yapılmaya ve bakanlığa aktarılmaya çalışılmıştır.

Bu kurulda Türkiye’de umumî mağazacılık konusunda nasıl bir yol izlenmesi gerektiği konusunda çok detaylı tavsiyeleri, tespitleri ve talepleri içermesi anlamında önemli bir role sahiptir. Kurulay hazırladığı bu raporda ticaret faaliyetinin aksamamasına, verimli olmasına ve nitelikli bir şekilde işleyebilmesine odaklanmış, tüccar ve ticaret ve endüstri odalarını merkeze almıştır. Ayrıca daha önce ticaret odaları bankası kurulmak üzere toplanan aidatların umumî mağazalara tahsis edilmesi kurulda da temenni edilmiştir.

Oda tek başına umumî mağaza açmamış ancak mağazaların doğal ortakları olma konumunu korumuştur. Oda kendisini İstanbul ve diğer bölgeler için en önemli aktör olarak belirtmiş olsa da hatta oda nizamnamesinin kendilerine sağladıkları hakkı kullanmak istemiş olsa da hükümetin Oda dışında diğer kurumlara da umumî mağaza açma izni verilmiştir.

1936 tarihli “Devlet Denizyolları ve Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlüklerinin Teşkilat ve Vazifelerine dair kanun”unun 4. maddesi “İstanbul, İzmir, Trabzon ve Hükümetçe Devlet limanları umum müdürlüğüne devir ve tevdi edilecek limanlarda inhisar şeklinde ve diğer limanlarda ihtiyarî olarak: ... Ambarlar, antrepolar, umumî mağaza... tesis ve işletilmesi...” (Resmî Gazete, 1939) hakkını hükümet Devlet Limanları Umum Müdürlüğüne de vermiştir. Mustafa Kemal Atatürk de TBMM’nin açılış konuşmasında umumî mağazalar konusuna değinmiş; limanlarda umumî mağazalar ve antrepolar açılmasının kararlaştırıldığını belirtmiştir (TBMM, 1936).

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası’nın girişiminden sonra umumî mağaza İktisat Vekâletinin tarafından 1937 tarihinde anonim şirket olarak açılmıştır. Anonim şirket, umumî mağazaların faaliyet alanına giren tüm işleri yapmak amacıyla, elli sene müddet ve 2.000.000 Türk lirası sermaye ile “Umumî Mağazalar Türk Anonim Şirketi” adıyla Atatürk tarafından 7.5.1937 tarihinde onaylamıştır (BCA, 1937). Bu sermayenin “600.000 lirası ticaret odalarından, 450.000 lirası Ziraat bankası, 400.000 lirası İş bankası, 200.000 lirası Osmanlı bankası, 190.000 lirası Sümer bank, 100 bin lirası Emlâk ve Eytam bankası 100.000 lirası da Türk ticaret bankası tarafından temin edilmiştir.” (Akşam, 1937).

Ticaret ve Sanayi Odaları nizamnamelerinde, her sene gelirlerinden toplanmış ve toplanacak olan ihtiyat akçeleriyle banka kuruluncaya kadar umumî mağaza ve depo tesis, inşaa ve idaresi amacıyla kurulacak anonim veya limited şirketlere iştirak edebilecek, iştirak oranları ve aktarılabacak sermaye miktarı ise İktisat vekâleti tarafından belirlenecektir, şeklinde yeni bir düzenleme yapmıştır (Tan, 1937).

Tescil edildikten sonra şirkete ait Esas Mukavele 28.05.1937 tarihinde 3616 numaralı Resmî Gazetede yayımlanmıştır. Esas mukavelede Umumî Mağazalar Türk Anonim Şirketi kurucuları olarak şu isimler geçmektedir: Ticaret odalarını temsilen Ticaret Bakanlığı, Ziraat Bankası, İş Bankası, Sümerbank, Osmanlı Bankası, Emlak Kredi Bankası, Türk Ticaret Bankası (İstanbul Ticaret Odası, 1966). Umumî mağazalar Türk anonim şirketi umum müdürlüğüne İktisat Vekâleti baş müfettişlerinden Fahri atanmıştır. Şirketin il meclis idaresinde, “Ticaret odaları adına Ankara ticaret odası reisi b. Vehbi Koç, İş bankası genel direktörü B. Muammer, Ziraat bankasından B. Sühey ile Sümer banktan Halit, Emlak ve eytam bankası idare meclisi azasından Mecsul, Türk ticaret bankası genel direktörü Said, Osmanlı bankası Ankara merkez direktörü Garelli” (Akşam, 1937) bulunmaktadır.

Umumî Mağazalar Türk Anonim Şirketi umumî mağazacılığı geliştirmek ve şu faaliyetleri yerine getirmek için kurulmuştur:

- Tüm antrepo işlemlerini yapmak.
- Eşyanın tamamı veya kısımları için makbuz senedi ve varant senetleri vermek.
- Bırakılan eşyanın ortak veya ayrı sigortalarını yapmak.
- Eşyayı gerekli olduğunda işlemden geçirmek (fümügasyon, temizleme gibi).
- Numune örneklerini hazırlamak ve numune sertifikasını vermek.
- Eşyanın yükleme, tahliye, depolama, sevk ve gümrükleme işlerini yapmak.

İlk mağaza Mersin Limanı'nda kurulmak üzere şirket idare meclisi hazırlıklara başlamıştır. Bu amaçla ilk genel toplantı 2 Mart 1938 tarihinde yapılmıştır. Toplantıda umumî mağazacılığın kapsamı belirtildikten sonra, Mersin Limanı umumî mağazasının inşasının kime yaptırılacağı, mağaza demir yolu bağlantısının nasıl olması gerektiği tartışılmış; mağazanın inşaatının 1938 yılında başlatılması karara bağlanmıştır (Umumî Mağazalar Türk Anonim Şirketi, 1938). Mersin iskele inşaat, tren hattı ve umumî mağaza inşaatı 1940 yılında tamamlanabilmiştir.

Mersin dışında Samsun, İzmir ve İstanbul şehirlerinde de şubeler açılmasına karar verilmiş; fakat Mersin ve Samsun şubeleri varant ve makbuz senedi çıkarma yetkisine sahip olmuştur (Arseven, 1945). Samsun şubesi 30.08.1940 tarihinde açılmıştır (Yeni Asır Gazetesi, 1 Eylül 1940). Yine şirket Manisa'da da umumî mağaza tesis etmek için bir yer satın almıştır (9 Ağustos 1940, Ulus Gazetesi).

Emtia senetleri düzenleme yetkisinin olmaması İzmir ve İstanbul'daki açılacak şubelerin umumî mağaza değil, ardiye niteliğine sahip olacağını göstermektedir. 3633 sayılı kanunun 4. Maddesiyle umumî mağaza ve depoların tesisi ve işletilmesi tekel şeklinde Devlet Limanları ve İşletmesi Umum Müdürlüğüne verilmiş olduğundan İstanbul ve İzmir'de varant işlemleri yapma imkânı yoktur (Umumî Mağazalar Türk Anonim Şirketi, 1942). Şirket Ticaret Vekâletinden varant işlemlerini yapabilmek için gerekli düzenlemeleri yapmasını beklemektedir.

Yine yeni gümrük kanununun 92. maddesiyle Umumî Mağazacılık şirketi aleyhine bir düzenleme yapılmıştır. Yeni gümrük kanunu antrepo açma ve işletme hakkını özel kanunlar gereğince imtiyaz ve tekel halinde belirli gerçek veya hükmi şahıslara vermekte ve bazı yerlerde de bu hakkın aynı zamanda belediyelere ait olacak şekilde karar bağlamıştır. Yeni kanunla

Umumî Mağaza şirketinin varant verme hakkından mahrum bırakılmış olduğundan, şirket Ticaret Vekâletine kanunun değiştirilmesi için başvuruda bulunmuştur.

1942 yılında yapılan toplantıda bir diğer şikâyet konusu şirketin hissedarı olan bankaların emtia ve mahsul karşılığı avans işleri için depo kiralamaları ve depo işletmeleridir. Şirket bankalara ait bu depoların Umumî Mağaza TAŞ'a devredilmesini ve şirketin de böylece işlevini yerine getireceği ve kar elde edeceği belirtilmiştir. Ancak şirketin bu talebi ve temennileri karşılıksız kalmıştır (Umumî Mağazalar Türk Anonim Şirketi, 1943).

Yasal düzenlemeler ile umumî mağazacılığın Türkiye'de gelişmesi yönünde önemli adımlar atılmış ancak istenen gelişme sağlanamamıştır. Türkiye'de umumî mağazacılık sisteminin yeterince kurumsallaşmaması, yetkilerin hangi çatı altında olduğunun belirsizliği tüccarın da umumî mağazacılık sisteminin faydalarını yeterince bilmediği ve senetleri kullanmadığı gazetelere yansımıştır. Umumî mağazanın açılışından sonra Muhittin Birgen³ Posta Gazetesi'nde “Umumî mağazalar ve zirai Varan” başlıklı yazısında umumî mağazacılıkla ilgili şu görüşlere yer vermektedir (Birgen, 1938):

“Bizim ticaret kanunumuzun maddeleri arasında, senelerden beri uyuyan iki tabir vardır: Biri Umumî Mağazalar ve diğeri de Varan [Varant]. Birçok eksiklikleri bulunan ticaret kanunumuzun maddeleri arasında bu tabirler, sanki memlekette ilk defa işiteilecek olduklarından dolayı, gözükmeden utanarak, yalnız başlarına, söz arasınd geçerler. Çok kimse vardır ki Umumî Mağaza tabirininne ifade ettini bilmez ve Varan [Varant] kelimesinin ne demek olduğundan pek çok münevverin haberi dahi yoktur; çünkü bizde iktisad kültürü çok yenidir. Halbuki Umumî Mağaza ve Varan [Varant] Türkiye iktisadiyatı için çok elzem iki hukuki müessesedir ve bu iki müesseyi iktisadi hayatının teşkilât şebekesine oturtmamış olan memleketler modern bir iktisad nizamı içinde yaşadıklarını iddia edemezler.”

[³ Muhittin Birgen Muhittin Birgen (1885-1951) ikinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinin yazar ve gazetecidir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sol kanadı içinde yer alan, Cumhuriyet döneminde de Mardin (1939- 1941) milletvekili olarak mecliste görev yapmış, 3 Haziran 1941 tarihinde Milletvekilliği düşürülmüştür.]

Umumî Mağazacılık TAŞ, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığının da desteğini alarak 22.09.1952 tarihinde umumî mağazacılık konusunda inceleme ve rapor hazırlaması için Hamburg Umumî Mağazalar ve Liman Yönetim Kurulu başkanı ve Uzman Ernst Plate'yi Türkiye'ye davet etmiştir. Plate Türkiye'de incelemelerde bulunmuş ve bu tarihe kadar yapılan tüm düzenlemelere ve girişimlere rağmen umumî mağazacılığın neden gelişmediğini raporunda şöyle belirtmiştir (Oluç, 1970):

“1) Liman işleri ile umumî mağaza hizmetleri birbirinden ayrılmaz. Ancak depoculuk hizmetlerinin ifası Denizcilik Bankasına verilmiş olduğundan faaliyet sahası büsbütün daralan umumî mağazalar inkişaf edememektedir. Halbuki Batı Avrupa memleketlerinde liman işleri ile umumî mağaza hizmetleri beraber yürütülmekte ve dolayısı ile umumî mağazalara geniş inkişaf imkanları açılmaktadır.

2) Umumî mağazaların gelişmesini engelleyen hususlardan biri olarak banka depoculuğu üzerinde durulmalıdır. Bankaların emtea üzerinde kredi muameleleri için malı kendi depolarına konması mecburiyetini vazetmesinin umumî mağazaların faaliyet sahasını daraltmaktadır.

3) Umumî mağazaların gelişmesini engelleyen başka bir faktör Devlet müesseselerinin de depoculuk faaliyetinde bulunmalarıdır.”

Umumî Mağazacılık TAŞ, kuruluş amacına uygun olarak varant işlemlerini belirtilen nedenlerden dolayı kuruluşunun üzerinden altı yıl geçmiş olmasına rağmen yapamamış, Umumî Mağazalar Türk Anonim Şirketi sadece depoculuk yapmıştır.

Umumî mağazacılık sisteminin Türkiye’de gelişmesine engel olan nedenlerin hem İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası’nın raporlarında hem de Umumî Mağazacılık TAŞ’ın toplantılarında aynı çerçevede olduğu görülmektedir. Türkiye’de bankaların depoculuk işlemlerine devam etmesini ve kredi işlemleri için tüccara malını banka depolarına konması zorunluluğunu dayatması umumî mağazaların kuruluş amacına uygun işlemler yapmasına engel olduğu gibi faaliyet alanının da daralmasına yol açmaktadır.

Devlet’in depoculuk faaliyetlerinden vazgeçmemesi de sistemin gelişmemesinin önündeki engellerden biri olarak dile getirilmektedir. Tesis ve işletme hakkının tekel oluşturacak şekilde Devlet Limanları ve İşletmesi Umum Müdürlüğüne ve depoculuk hizmetlerinin de Denizcilik Bankası’na verilmesi umumî mağazacılığın gelişmesine engel oluşturmaktadır.

4. Sonuç

Ürün çeşitliliğinin artması, satış işlemlerinin yoğunlaşması ve ticaret alanında rekabetin artmasıyla devletler ticareti desteklemek ve geliştirmek için özellikle liman şehirlerinde emtiaların depolanması ve satış için hazırlanmasına hizmet edecek depo/ardiye ve antrepolar kurmaya başlamışlardır. Başlangıçta bu yapılar kısıtlı dönemlere karşın bir önlem olarak düşünülmüşse de deniz aşırı ticaretin gelişmesiyle ticareti geliştirmeye yönelik işlevlere sahip olmaya başlamışlardır.

Depolama hizmetleri en yalın haliyle malın fiziki olarak korunması anlamına gelmektedir. Ancak ticarete konu olan mallar açısından depolama aynı zamanda malların ambalajlanması, temizlenmesi, tasnif edilmesi gibi fiziki kolaylıkların sağlanmasının yanında piyasadaki arz miktarını yönetme ve fiyat mekanizmasını işleyişine etki edecek fonksiyonlara sahip olmaya başlamıştır. Yine aynı şekilde depolar zaman içinde finans-kredi imkânı sağlamak, sigortacılık ve satış acenteliği gibi fonksiyonları da yerine getirmeye başlamıştır. Tarihte ilk örneğine İngiltere’de rastlanılan “Umumî Mağazalar” tüm bu fonksiyonlara sahip bir uygulamadır.

Umumî mağazalar, Makbuz Senedi ve Varant (rehin senedi) verme karşılığında her türlü emtiayı depolama ve satışı yapmaktadır. Mağazaya bırakılan malın mülkiyetini gösteren makbuz senedi, varant ise, gümrük resmi ödenmemiş emtialar için umumî rehin senedir. Bu yüzden umumî mağazaların kuruluşu ve yönetimi birtakım sınırlamalara ve izinlere bağlıdır. Verilen bu senetlerin ciro edilmesiyle bırakılan emtianın mülkiyeti kolaylıkla değiştirilebilmektedir. Böylece aslında emtia sahibinin sermayesi daha akışkan hale gelmekte, kredi-finance işlerinin kolaylaşmasına, emtia yer değiştirmeden yalnızca mağaza tarafından verilen senetlerin ciro edilmesiyle kolaylıkla el değiştirebilmektedir.

Dünyadaki bu uygulama Cumhuriyet öncesi ve sonrasında Türkiye’de de uygulanmak istenmiştir. Özellikle liman şehirlerinde ticaretin geliştirilmesi için devlet limanlar, antrepolar ve mağazalar kurulması için çeşitli imtiyazlar vermiştir. Osmanlı Devleti döneminde başlayan ilk tartışmalara karşın Türkiye’de umumî mağazacılığın ilk olarak 1928 yılında Tophane’de İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası tarafından açılmış; ancak çok kısa bir süre sonra Tophane bölgesinin Ford Şirketine bırakılmasına karar verilmesiyle İstanbul Ticaret Odası antrepoları ve mağazayı tahliye etmiştir.

Daha sonra “Umumî Mağazalar Türk Anonim Şirketi” Mersin’de umumî mağaza açmak üzere 7.5.1937’de kurulmuş; ancak depoculuk hizmeti dışında umumî mağazacılığa ait diğer fonksiyonları yerine

getirilmesini sağlayacak düzenlemelerin olmamasından, piyasada devletin önemli aktör olarak yer almasından ve depoculuk işinde bankaların yer almasından dolayı makbuz senedi ve varant verme yetkisini kullanamamıştır.

Türkiye’de aktif olarak İstanbul Ticaret Odası toplantılarında ve hazırladığı özel raporlarla tüccarın depo/antrepo uygulamaları ile ilgili sorunlarını ve taleplerini hep dile getirmiş; önerileri ile birlikte bu raporlarını hükümetlerle de paylaşmıştır. Benzer şekilde umumî mağaza adı altında şirket de mükerrer dilek ve şikâyetlerini paylaşmış ve atılması gereken adımları bildirmiştir. Ancak devletin liman işletimi ile tekel kurması ve umumî mağazacılığın uygulanması ve gelişmesine yönelik gerekli düzenlemeleri yapmamasından dolayı umumî mağazacılık Türkiye’de 1980’lere kadar uygulanamamıştır. Depoculuk işlevi ile sınırlı tutulmuş olan umumî mağazalar asıl işleri olan kredi-finance işlemlerini kolaylaştıracak makbuz senedi ve varant verme yetkilerini kullanamamışlardır. Umumî mağazaların varlık nedeni olan bu işlevler, bankalar tarafından yapılmış; bankalar daha yüksek maliyetlere sahip kendi depolarını kullanma şartı ile tüccara kredi işlemlerinde kolaylıklar sağlamışlardır.

Özetle, Türkiye’de makbuz senedi ve varantın önemi yeterince kavranmamış, devletin liman işletiminde tekel kurmasından, umumî mağazacılıkla ilgili yeterli ve gerekli düzenlemelerin hayata geçememesinden ve bankaların umumî mağazaların görevlerini yerine getirmelerinden dolayı umumî mağazacılık gelişmemiştir.

Yazar Katkı Oranı Beyanı

Tüm süreç sorumlu yazar Arzu Varlı Bınagül tarafından yürütülmüştür.

Çatışma Beyanı

Çalışmada yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Destek Beyanı

Bu çalışma için herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.

Kaynaklar

- 1931 Oda Kongresi Kararları (1931). İstanbul: İstanbul Cumhuriyet Matbaası. Akşam Gazetesi. (16 Eylül 1938).
- Arseven, H. (1945). Umumî mağazalar. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 11, İstanbul, 583-603.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon No:30-18, Kutu No:74, Dosya No:38, Sıra: 2, 7.5.1937.
- Bilge, Z. (1954). İlk umumî mağazalar ne zaman kuruldu? Umumî mağaza rejimi hangi safhalardan geçti ve nasıl inkişaf etti? Denizcilik Bankası Bülteni, (2),6.
- Birgen, M. (17 Mayıs 1938). Umumi mağazalar ve zirai varan, Son Posta Gazetesi.
- BOA, MV. 47-71-1, Rûmî 24 Eylül 1305.
- Cumhuriyet Gazetesi. (27 Mayıs 1939).
- Depoculuk Hakkında Etüd ve İstanbuldaki Depolar (1966). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Günter, N. (1937). Umumi mağazalar. Adliye Ceridesi,9, Ankara, 822.
- İstanbul Ticaret Odası, Ticaret ve Sanayi Odasında Müteşekkil İktisat Komisyonu Tarafından Tanzim Edilen Rapor 29 Kanun-i Sani 1340- 26 Teşrin-i Sani 1340-1924. (2006). Aynur Karayılmazlar (Çev.), Ekrem Karayılmazlar (Sadeleştirilen), Yayın No:2006-52, İstanbul.
- İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası 1926-1927-1927 Seneleri Faaliyet ve Muamelatına Ait Umumî Rapor (1934). H. Avni (Hz.). İstanbul: Sinan Matbaası.

- Kütükoğlu, M. (1979). İzmir rıhtım inşaatı ve işletme imtiyazı, Tarih Dergisi, (17), İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 495-558.
- Oluç, M. (1970). Pazarlama ilkeleri ve Türkiye’de uygulamaları (2. Baskı). Cilt:1, İstanbul: Sermet Matbaası.
- Öndeş, O. (2013). Vapur donatanları ve acenteleri tarihi, İstanbul: İMEAK Deniz Ticaret Odası Yayınları (91).
- Örenç, A. F. (2016). Modern İstanbul Limanı’nın inşası sürecinde Galata ve Eminönü semtlerinde kentsel değişim, IV. Uluslararası Osmanlı İstanbullu Sempozyumu, 20 Mayıs – 22 Mayıs 2016, İstanbul, 205-258.
- Resmi Gazete, Sayı: 4234, 16.06.1939.
- Tan Gazetesi. (6 Şubat 1937).
- TBMM (01.11.1936). Zabıt Ceridesi. Dönem: 5, Toplantı: 2, C. 13. Birinci Birleşim. 5.
- Tekeli, İ. ve İlkın, S. (1987). Dünyada ve Türkiye’de serbest üretim bölgelerinin doğuş ve dönüşümü. Ankara:Yurt Yayınları
- Türkiye Tecim ve Endüstri Odaları Dördüncü Genel Kurultayına Ait Kongre Zabıtları 22 Mayıs ve 26 Mayıs. (1935). Ankara:T.C. Ekonomi Bakanlığı Neşriyatı (1).
- Umumi Mağazalar Türk Anonim Şirketi Altıncı Alalade Umum Heyet İçtimai (1943). Ankara.
- Umumi Mağazalar Türk Anonim Şirketi, 2 Mart 1938 Birinci Alalade Umumi Heyet İçtimai (1938). Ankara.
- Umumi Mağazalar Türk Anonim Şirketi, Beşinci Alalade Umumi Heyet İçtimai (1942). Ankara.
- Umumi Mağazalar. (1954). İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi, 10, (70). İstanbul.
- Vahdettin Engin, V. & Kuzucu, K. (2020). Cumhuriyet İstanbul’unda otomobil, Erhan Afyoncu ve Coşkun Yılmaz (Ed.), İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.